

Gevangen in een map

Gevangen in een map

De vertaler als begrafenisondernemer

Presentatie van Julian Ross
(vertaler Nederlands-Engels voor het SCP)
op 4 november 2010

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, januari 2011

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2011
Tekst: Julian Ross, Carlisle, Engeland
Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag
Foto's omslag en binnenwerk: Gean Ockels
Omslagontwerp: Bureau Stijlzoorg, Utrecht

ISBN 978 90 377 0548 5
NUR 740

Sociaal en Cultureel Planbureau
Parnassusplein 5
2511 vx Den Haag
Telefoon (070) 340 70 00
Fax (070) 340 70 44
Website: www.scp.nl
E-mail: info@scp.nl

Gevangen in een map

De vertaler als begrafenisondernemer

Als ik zo'n gezelschap voor me heb, moet ik altijd denken aan heel veel jaren terug, toen ik vijf jaar lang op een zomercursus Engelse les heb gegeven. Drie weken per jaar, aan de universiteit bij Hasselt in België. Er was een professor die de programmaleider was, een heel aardige man. Elk jaar op de eerste ochtend had hij net zo'n gezelschap voor zich. Dat waren studenten Nederlands, Engels, Frans... Hij keek ze allemaal vaderlijk aan en elk jaar zei hij hetzelfde: 'Jonge en al wat oudere vrienden, welkom.' Ik vond dat altijd een schitterende uitspraak.

Zoals jullie zien: ik besta echt. Ik ben geen virtuele vertaler of vertaalmachine, geen computer. Toen Richard mij vroeg om hier te komen, in mei, en ik op het vliegveld stond, waar mij werd meegedeeld dat de vlucht niet doorging vanwege de aswolk, heb ik Richard gebeld en gezegd dat de mensen nu vast echt zouden gaan denken dat ik niet besta. Ik vond het ergens wel grappig.

Richard heeft mij toen gevraagd om een foto van mezelf op te sturen voor op het intranet van het SCP. Ik dacht: ik heb helemaal geen foto's van mezelf. Dat is meestal iets wat ik probeer te vermijden. Uiteindelijk heb ik toch wel iets gevonden waar mijn lelijke smoel opstond, een of ander vakantiefotootje. Ik had eventjes de neiging, zei ik tegen Richard, om een foto van George Clooney op te sturen en lekker niets te zeggen, maar hij

zei dat men dat toch zou doorkrijgen. Het blijkt namelijk dat Clooney geen Nederlands spreekt.

De collega die nooit op komt dagen

Ik werk precies twintig jaar voor het s.c.p. Ik heb bijna de neiging om te zeggen: bij het s.c.p, want zo'n gevoel heb ik soms. Ik begon te werken voor het s.c.p toen jullie nog in Rijswijk zaten. Ik ben er een keer op bezoek geweest toen Gerda Idzinga daar zat [voormalig hoofd boekproductie, red.]. Ik ben ook een keer hier geweest, ik denk een jaar of vijftien geleden. Toen heb ik Letty ontmoet, Jos Vermeulen en Paul Dekker. Hij is – heel verstandig – afwezig vandaag. Ik heb altijd het gevoel gehad – ik weet niet hoe jullie naar mij kijken, maar ik voel me als een soort collega die nooit komt opdagen, maar die er altijd is. Een huisvertaler die nooit in huis is.

Ik dacht dat het handig zou zijn om even iets over mezelf te vertellen, omdat ik zo'n schim ben. Ik ben Engelsman en heb Nederlands gestudeerd in Londen. Ik ben afgestudeerd in 1990 en heb in totaal zes jaar in Nederland gewoond; een jaar in Nijmegen en vijf jaar in Wassenaar (in het dorp, niet in de villawijk). Ik ben sinds die tijd, sinds 1990, freelance vertaler. Ik heb nooit als vaste vertaler gewerkt, met uitzondering van een jaar bij Vertaalbureau Bothof in Nijmegen, eind jaren tachtig. Ik heb ook twee jaar lang Nederlands gedoceerd aan de universiteit in Londen en ik heb een tijd lang vertalen gedoceerd, op zowel universitair als postuniversitair niveau. Dat laatste was een cursus op afstand die ik deed naast mijn vertaalwerk. Uiteindelijk moet je keuzes maken; ik had geen tijd om alles te doen, dus eigenlijk vertaal ik nu alleen nog maar. Dat is al jaren zo. Vertalen is echt een uit de hand gelopen hobby van mij. Het is niet echt werk. Ik hanteer wat voor mij een soort heilig principe is en dat bekend staat in de vertaalwereld als het *moedertaalprincipe*. Dat betekent dat ik alleen vertaal naar het Engels toe, naar mijn moedertaal dus, nooit naar het Nederlands. Ik vertaal nooit uit het Engels. Ik kan me best redden in het Nederlands, ook geschreven, maar ik vind het niet professioneel om uit mijn moedertaal te vertalen. Je mist toch, vind ik, de nuances die soms zo belangrijk zijn om een tekst te begrijpen. Daar komen we straks nog op terug. Ik ben een, hoe zal ik het zeggen, 'gewone' vertaler. Ik ben namelijk niet beëdigd, wel eens beledigd, vrees ik... Maar goed, tot zover over mij.

De vertaler als begrafenisondernemer?

Ik weet eerlijk gezegd niet of dit een lezing of een presentatie is. Meer een praatje, hoop ik eigenlijk. Als het toch een presentatie is, dan is het een w s i w v g-presentatie: *what you see is what you get*. Wat je ziet, ja, dat ben ik; meer krijgen jullie niet. Ik ga een beetje vertellen over hoe ik het vertalen over het algemeen ervaar en hoe ik het ervaar om voor jullie te vertalen. Van tijd tot tijd zal ik een paar voorbeelden geven van hoe het wel eens kan misgaan, ook met het Engels dat Nederlanders schrijven. Dan heb ik het niet specifiek over het s.c.p, maar over de algemene situatie.

Ik moest een titel bedenken en dat is een titel en een ondertitel geworden. De titel die ik gekozen heb, is: *Gevangen in een map*. Dat ga ik straks nog wel uitleggen. Dat vind ik zelf

wel leuk. De ondertitel is echter erg flauw: *De vertaler als begrafenisondernemer*. Ik moet het wel uitleggen. Je moet ten eerste weten dat ik van een glaasje wijn houd, of twee zelfs. Ik geniet met mate, natuurlijk, maar toch. Dan kom je wel eens bij andere mensen die ook van een glaasje wijn houden en dan moet je een beetje aan *small talk* doen. Vroeg of laat komen ze met de vraag wat ik voor de kost doe. Op zo'n moment denk ik – omdat in Engeland het vertalen als vak lang niet zo vanzelfsprekend is als hier in Nederland – tja, ik kan net zo goed zeggen dat ik begrafenisondernemer ben, want het heeft hetzelfde effect als wanneer ik zeg dat ik vertaler ben. Het is een dooddoener. Ze weten niet wat ze daarop moeten zeggen. In Nederland zijn jullie gewend dat mensen vertalen. In Engeland staat niemand daarbij stil. Dan zie je ze een beetje mijmeren, zoekend naar iets nuttigs om te zeggen. Ik weet dat, vroeg of laat, de vraag komt en het is altijd dezelfde vraag: 'Oh, hoeveel talen spreek je dan?' Ik zeg dan dat het niet om gesproken taal, maar om geschreven taal gaat en dat ik er een paar spreek. Dan vragen ze uit welke talen ik vertaal. Ik zeg dan dat ik al jaren alleen maar uit het Nederlands vertaal. Ze zijn dan verbaasd en vragen of er zoveel werk is. Alle Nederlanders spreken toch Engels? Daarop heb ik – en ik wil jullie niet beledigen – een standaard antwoord; ik zeg dat ze dat wel kunnen en heel goed (hoewel soms iets minder goed dan ze zelf denken), maar gelukkig voor mij kunnen ze het niet zo goed schrijven. We zullen zien of jullie het daarmee eens zijn of niet.

A nation of undertakers

Het is eigenlijk toevallig dat ik juist die ondertitel gekozen heb, want ik wilde nog een paar leuke voorbeelden naar voren brengen. Ik bedacht iets van een vroegere minister van Nederland die ik anoniem zal houden (maar het was Joop den Uyl, geloof ik). Hij moest een lezing in het Engels geven voor een groep zakenmensen. Ik weet niet of jullie dat weten, maar Napoleon heeft ooit gezegd dat de Engelsen een volkje winkeliers zijn ('a nation of shopkeepers'). Hij bedoelde dat niet als compliment. Joop den Uyl wilde iets dergelijks zeggen over Nederland, maar dan wel als compliment. Hij wilde zeggen dat Nederland een volk van ondernemers is en hij zei: 'The Netherlands is a nation of undertakers.' Begrafenisondernemers dus. Het is grappig, want in het Engels is er eigenlijk geen woord voor *ondernemer*; wij gebruiken in feite een Frans woord: *entrepreneur*. Dat is ook weer grappig, want George Bush heeft een paar jaar geleden gezegd: 'The French have no word for entrepreneur.'

Wat doet een vertaler?

Ik kan nu anderhalf uur lang ouwehoeren – en als jullie vragen hebben, stel die dan –, maar ik wil interactief beginnen door jullie te vragen wat jullie vinden dat een vertaler doet. Waarom heb je een vertaler nodig? ...[Stilte uit de zaal.] Oké, niemand weet het blijkbaar. Ik zal proberen mijn antwoord daarop te geven, want ik weet het eerlijk gezegd ook niet. Op intellectueel of hersenniveau heb ik geen flauw benul wat een vertaler doet. Ik weet wel wat er gebeurt. Ik pak een brontekst en ik stop hem in de zwarte doos. Er gebeurt iets in die zwarte doos en wat eruit komt, is een tekst die werkt, die functioneert in mijn doelcultuur. Maar hoe het precies werkt, weet eigenlijk niemand.

Ik weet wel wat het niet is. Het is geen pure *Übersetzung*, het is niet het transponeren van de ene taal in een andere taal. In het Engels zou je kunnen zeggen: ‘We zijn van MT naar TM gegaan.’ MT is computervertalen. Dat was de grote droom: met een druk op de knop zou je een perfecte vertaling hebben. Dat is al min of meer opgegeven en wat je nu hebt is vertaalgeheugens, *translation memory* in het Engels, of TM. Dat wil zeggen: als ik ooit iets vertaald heb en dat in mijn systeem heb, dan ziet de computer dat en zegt: ‘Hé, je hebt dat al een keer vertaald, wil je dezelfde vertaling gebruiken als de vorige keer?’ Dat is een steuntje, maar het is verre van *machine translation*.

Waarom heb je een vertaler nodig? Afgezien van de intellectuele dingen die gebeuren, ga ik toch proberen uit te leggen waarom ik vind dat een vertaler belangrijk is voor een organisatie als het s.c.p. Ik heb het hier alleen over het Engels, maar als het naar andere talen moet gaan, geldt hetzelfde.

De poortwachter

Ik wil nog een vraag stellen, maar deze is retorisch, jullie hoeven geen antwoord te bedenken. Wie is de belangrijkste persoon binnen een organisatie als het s.c.p., een bank, een ministerie, een winkel, een fabriek, noem maar op? Ik zal je vertellen wie ik een van de belangrijkste personen vind binnen welke organisatie dan ook. Dat is de telefoniste. Dat is meestal een vrouw en zij is degene die opneemt als jij vanuit de buitenwereld belt. De manier waarop jij te woord wordt gestaan heeft een grote invloed op hoe jij over die organisatie denkt. Of zij een beetje kortaf is, of behulpzaam en vriendelijk, begrijpend. Ze is in zekere zin – je ziet haar niet aan de telefoon – het onzichtbare gezicht van die organisatie. In het geval van een telefoniste is ze letterlijk in eerste instantie de *stem* van die organisatie. In die zin heeft ze letterlijk en figuurlijk een soort poortwachterfunctie. Ik moet zeggen dat ik hetzelfde vind van een vertaler. Als ik mijn opdracht goed volbreng, dan maakt het s.c.p. een bepaalde indruk op de Engelstalige lezer. Dat is in ieder geval de bedoeling. Het is niet de bedoeling dat ze mij zien en het is niet mijn bedoeling dat ze mij horen. In die zin is het ook toepasselijk dat jullie mij nooit gezien hebben, want ik hoor achter de coulissen, vind ik. Ik hoor niet gezien en gehoord te worden. Ik probeer jullie woorden aan de buitenwereld over te brengen, jullie ideeën, jullie bevindingen. Ik probeer jullie Engels te laten spreken ‘zonder accent’, zodat niemand weet dat ze een vertaling aan het lezen zijn. Dat is mijn bedoeling. Ik moet zeggen dat ik dat heel belangrijk vind.

Ik wil jullie Nederland niet beledigen, want dat is voor mij een geliefd land, maar Nederlanders hebben toch wel een klein beetje de arrogantie dat ze het Engels zeer goed beheersen. Dat doen ze ook en dat doen jullie ook, maar ik moet zeggen dat wij Engelsen ook een bepaalde arrogantie hebben. Als wij iets in het Engels lezen en we zien dat iets niet goed is – en dat hoeft niet veel te zijn, bijvoorbeeld een komma die niet goed staat – dan zijn we heel gauw geneigd om die tekst niet meer serieus te nemen en de inhoud daarvan een beetje te verwaarlozen. Dat vind ik zonde eigenlijk. Dus, zoals ik zeg, mijn taak is om jullie Engels te laten spreken met een Engels accent.

Ik zei al dat mijns inziens een vertaler het imago van een organisatie mede bepaalt. Er zijn zo miljoen mensen die Nederlands als moedertaal hebben, misschien wel

25 miljoen nu, maar toch blijft het een minderheidstaal. Als jullie alleen maar in het Nederlands publiceren, is jullie publiek heel beperkt, denk ik. Een vertaling is soms de enige manier om de buitenwereld toegang te verlenen tot jullie kennis, ideeën en kunsten. Ik heb hier het voorbeeld van Vondel en Shakespeare opgeschreven. Ik ga hier niet beoordelen wie het beste was, maar ik weet wel dat Shakespeare schreef in een taal die veel meer mensen konden lezen dan Vondel. De boeken van Stieg Larsson, van vorig jaar of het jaar daarvoor, zijn wereldberoemd geworden. Ik weet niet of dat het geval was geweest als die onvertaald in het Zweeds waren gebleven.

Vertalen als verbeteren?

Het vertalen kan ook belangrijk zijn op een andere manier. Vaak zie je pas – dat heb ik zo vaak meegemaakt – aan de hand van de vertaling wat er eigenlijk mis was met de brontekst. Je ziet fouten waar je, als je de tekst alleen in het Nederlands, de brontaal, zou lezen, gemakkelijk overheen zou lezen. Toen ik nog niet zo lang bezig was als vertaler, moest ik een tekst vertalen voor een van de grotere, of zeg maar het enige, Nederlandse computerbedrijf. Dat was een juridische tekst en het ging over aandelenopties voor het personeel. Jullie kennen dat, die juridische teksten met zinnen die ergens in Groningen beginnen en in Maastricht eindigen. Ik las dus die zin en het kostte me tien minuten om hem goed te lezen. Ik las hem nog eens en nog eens en dacht: Daar is toch iets mis mee? Ik haalde al die honderden bijzinnen eruit tot er één hoofd- en één bijzin overbleven en inderdaad, er stond zoets van: ‘Als een personeelslid zijn aandelenopties uitoefent, dan krijgt hij of zij xxx B.V. meegeleverd.’ Ik dacht: Dat kan toch nooit de bedoeling zijn? Dus heb ik de contactpersoon bij dat bedrijf gebeld, ik – een beetje aarzelend. Zij – een beetje boos en snibbig – zei: ‘We hebben heel gespecialiseerde advocaten die deze teksten voor ons schrijven.’ Ik zei dat ik alleen maar vertelde wat ik gelezen had en dat zij het dan verder maar moesten uitzoeken. Maar inderdaad, het was fout. Ik weet niet of iemand dat ooit gebruikt zou hebben, maar het stond er fout. En pas door de vertaling kwam dat naar buiten.

Vertalen heeft kanten die leuk en iets minder leuk zijn. Dat heeft niet alleen met vertalen of taal te maken. Weten jullie bijvoorbeeld waarom in het Nederlands een acte *verleden* wordt en niet een ander woord, *gepasseerd* of zo. Dat vind ik altijd heel leuk. Toen België en Nederland korte tijd verenigd waren, in 1815 geloof ik, en daarna de Belgische onafhankelijkheid in 1830, moesten al die Franse wetten naar het Nederlands vertaald worden. Daar zat zo’n brave vertaler, ik neem aan in Brussel of zo, die zo’n ding zat te vertalen. Er stond in het Frans: ‘L’acte est passé’, en dan een datum. En hij dacht: dat ken ik. *Acte* dat is akte, en dan *passée* in het Frans, dat is verleden. Dus hij zei: ‘De akte is verleden op zus en zo datum...’. Maar er bestond toen nog geen werkwoord verlijden, dus dat hebben ze er achteraf bij verzonnen. Leuk, toch?

Wat minder leuk, ook weer in België: in de Eerste Wereldoorlog zijn er Vlaamse soldaten gesneuveld omdat ze de Franstalige bevelen niet begrepen. Er zijn (alweer) Vlamingen die alleen hun eigen dialect machtig waren die als verdachte voor de rechtbank zijn geslept om een of ander delict en die in sommige gevallen de doodstraf hebben gekregen zonder dat ze maar een woord van hun (Franstalige) proces hebben gevolgd. Want het was in een vreemde taal. Dan zou je zeggen dat vertalen meer is dan kunst. Het kan heel belangrijk

zijn. Er zijn zelfs in het verleden vertalers geëxecuteerd door een ontevreden opdrachtgever. Kop eraf. Het heeft gelukkig nog niet zo'n vaart gelopen bij het s.c.p., maar ik houd mijn hart vast.

Ik heb ook mijn eigen stomme voorbeeld. Toen ik in Wassenaar woonde, wilde ik een keer naar Frankrijk met de auto. Je weet wel, iedereen in Nederland die naar Frankrijk gaat, weet dat ook: je rijdt via Luxemburg – goedkope benzine halen – en dan heb je een heel stuk zonder tolwegen. Maar dit keer gingen we rechtstreeks naar het zuiden: de Brusselse ring en dan naar het zuiden. We hadden geen Tom Tom, in die dagen moest je dat allemaal opzoeken op een kaart, dus we moesten de Brusselse ring hebben en dan Bergen aanhouden. Om zes uur 's ochtends komen we op de Brusselse ring, lekker rustig, donker, we rijden een beetje: 'Zie jij Bergen staan?' 'Nee, ik zie geen Bergen.' Op een gegeven moment wisten we dat we verdwaald waren, dus even aan de kant stoppen en naar die kaart gaan turen. Plotseling, zoals ze in België zeggen, viel mijne frank: er staat natuurlijk geen *Bergen* op die borden, er staat *Mons*, de Franstalige versie. Twee uur waren we kwijt...

Vertalen kun je niet leren

Ik weet niet of vertalen een kunst of een ambacht is. Dat is een discussie die vertaaltheoretici graag volgen. Maar wat ik wel weet, of wat ik denk, is dat je vertalen niet kunt leren. Ik geloof dat stellig. Je kunt het of je kunt het niet. Dat geloofde ik niet toen ik begon met vertalen. Ik dacht: dat kan iedereen. Je kent de ene taal en je kent de andere taal, ga je gang maar. Maar vooral toen ik zelf vertalen begon te doceren zag ik dat je al in de eerste alinea ziet of iemand 'het' heeft of niet. Ik heb studenten genoeg gehad aan wie ik suggereerde dat ze misschien beter iets anders konden doen dan vertaler worden. Ik denk dat dit een geslaagd advies was. Sommigen in de vertaalwereld zeggen zelfs dat je beter een vertaler kunt hebben die geen vertaalopleiding heeft gehad, want daar leer je weliswaar al die vertaaltechnische dingen, maar vaak leer je juist niet datgene wat je moet weten. Je moet namelijk weten dat het er niet om gaat of je iets kunt doen met 'een leuke tekst van 2000 woorden en mag ik de vertaling in december terug hebben'. Nee, wat je krijgt is: 'Ik wil de vertaling graag overmorgen terug hebben, alsjeblieft.' Dat leert men vaak niet. Ik heb vertalers in tranen gezien, omdat ze dat niet aankonden. Om succesvol te zijn in dit beroep, althans in financieel opzicht, moet je de gewenste kwaliteit kunnen leveren binnen een vaak heel strakke deadline. Niet iedereen kan dat, blijktbaar.

Lost in translation

Er is een leuke uitdrukking in het Engels: *Lost in translation*. En dat gebeurt inderdaad. Ik kom er straks op terug. Maar soms ook op een onverwachte manier, waarbij ik achteraf denk: tja, dat had niemand kunnen weten. Een paar jaar geleden heb ik bijvoorbeeld een s.c.p.-rapport vertaald over mantelzorg. Dat was ook de titel. Prachtig, allemaal goed gegaan, het is allemaal vertaald. Later kreeg ik een exemplaar opgestuurd, zoals altijd. Het zag er prachtig uit, alleen op het omslag van dat boek staan er allemaal mantels,

jassen, want dat is natuurlijk een leuke woordspeling in het Nederlands; mantelzorg, mantel, ja leuk. Alleen heet ‘mantelzorg’ in het Engels ‘informal care’. Ja, oeps. Sommige dingen gaan inderdaad *beyond translation*, denk ik.

Tweedehands creativiteit

Wat zijn mijn ambities als vertaler? Ten eerste, dat de lezer niet merkt dat ze een vertaling aan het lezen zijn. Het liefst wil ik dat ze mijn teksten lezen en het idee hebben dat ze oorspronkelijk in het Engels geschreven zijn. Dat ze niet weten dat er een tussenpersoon is geweest. Ik probeer alle informatie die ik uit de brontekst haal – en die informatie waarvan ik denk dat een Nederlandse lezer ze uit de tekst haalt – precies die informatie, die gevoelens, dat geluksgevoel, dat treurige gevoel, wat het ook zij, probeer ik weer te geven in het Engels op een manier die authentiek en goed is. Ik probeer het woord ‘equivalent’ te vermijden, want dat is een weerbarstig woord, maar ik wil de informatie die in de Nederlandse tekst staat op een overtuigende en vlotte manier in het Engels schrijven, zonder Nederlands accent. Dat vergt, vind ik, een soort ‘tweedehands creativiteit’. Tweedehands, want jullie schrijven het verhaal. Ik moet het als het ware herschrijven, maar ik heb geen blanco vel voor me; ik heb een verhaal voor me, dus ik heb al iets waar ik mijn tanden in kan zetten. Gelukkig maar.

Ik ben me er ook zeer van bewust dat ik niet zozeer, of niet alleen, een tekst vertaal naar het Engels. Ik vertaal in feite een hele cultuur, een hele bagage van hoe Nederlanders de wereld bekijken, hoe jullie de wereld ervaren. Engelsen en Nederlanders zitten dicht bij elkaar en toch zien wij de wereld verschillend en we beschrijven wat we zien op verschillende manieren. Dat realiseer je je soms niet. Ik ga echt niet iets schrijven wat in mijn eigen cultuur niet kan of wat naar mijn idee een verkeerde boodschap overbrengt. Ik heb een leuk voorbeeld; het gaat om Engels en Italiaans, maar dat doet er niet toe, want het principe is hetzelfde. Een aantal jaren geleden wilde een whiskybedrijf in Schotland hun product in Italië gaan verkopen. Ze hadden een heel leuke en dure advertentie in een Engels tijdschrift geplaatst, met een afbeelding van een echte *country gentleman*, die midden in een bos zat met allerlei herfstbladeren om zich heen en gouden zonlicht tussen de bomen door, en hij maar achterover zitten lekker van een glaasje whisky te genieten. Dat hebben ze laten vertalen, de slogan en de tekst, en in een Italiaans tijdschrift gepubliceerd. Dat hebben ze er dan weer prompt uit moeten halen, omdat het niet aansloeg. De reden was even simpel als interessant: in Schotland had whisky dat imago, een beetje iets van oudere mensen (toen in ieder geval), terwijl in Italië whisky juist hip was en iets van jonge mensen, het was cool en helemaal niet oubollig. Uiteindelijk hebben ze veel meer geld moeten uitgeven om die *foto shoot* opnieuw te doen. Dat hele ding moest opnieuw in elkaar worden gezet. Dat bedoel ik nu als ik zeg dat ik niet alleen een tekst probeer te vertalen, maar ook een cultuur. Het is breder dan alleen die woordjes omzetten.

De diepte in

Als vertaler, ik heb dat al aangestipt met dat verhaal van die computers, lees je een tekst die je moet vertalen toch op een heel andere manier dan een ‘gewone’ lezer. Men vraagt

mij wel eens of ik een verklaring van vertrouwelijkheid wil ondertekenen. Dat wil ik altijd wel doen, uiteraard, maar in wezen is het niet nodig, want als ik klaar ben met de tekst die ik moet vertalen, is die helemaal weg uit mijn hoofd. Ik weet niet meer wat erin stond – ja, soms flarden. Ik denk dat dit komt omdat ik een tekst heel diep lees en me er volledig op concentreer, om hem uit elkaar te puzzelen en dan weer in elkaar te puzzelen in het Engels. Vervolgens komt er een volgende tekst en doe ik precies hetzelfde. Ik concentreer me voor 100% op die nieuwe tekst en die oude tekst kan er niet meer bij, die moet weg. Soms belt een klant mij en vraagt of ik nog weet van de tekst die ik vorige week deed. Dan vraag ik welke tekst ze bedoelen, ze moeten dat soms zelfs uitleggen, ik weet het niet meer. Het is heel bizar hoe dat werkt. Dat betekent niet dat ik een tekst op een oppervlakkige manier lees, juist het tegenovergestelde. Ik lees echt heel diep onder de oppervlakte. Het is grappig, en ik wil jullie geen eng gevoel geven of zo, maar ik merk dat ik als het ware in jullie hoofd zit als ik jullie teksten aan het vertalen ben. Als ik jullie teksten lees, zie ik de stukjes waar jullie er iets minder zin in hadden, of een beetje moe waren of misschien afgeleid zijn door de telefoon of zo. Ik zie die teksten zo ‘op en neer’ gaan; heel grappig hoe dat werkt. Ik kan het niet direct uitleggen, maar het is wel bijzonder.

Vraag uit de zaal: Vertaal je dan ook zo'n stukje van 'ze hadden er niet zo'n zin in' op een manier waaruit blijkt dat we er niet zo'n zin in hadden? [gelach]

Nee, ik probeer dat niet te doen. Ik ben heel trots op jullie en ik probeer jullie teksten zo goed te maken als ik kan.

Opmerking uit de zaal: Dan is de Engelse tekst eigenlijk beter dan de Nederlandse.

Tja, dat zou soms kunnen, of in ieder geval soms wat consequenter. Maar dat is eigenlijk logisch. Jullie teksten gaan eerst naar de uitgeverij om geredigeerd te worden voordat ik ze krijg. Ik neem dan ook aan dat die teksten ook anders zijn dan de tekst die jullie produceerden. Dat gebeurt sowieso. Elke keer dat er iets met de tekst gebeurt, wordt die tekst hopelijk beter. In het beste geval is de brontekst al zo goed dat er niets aan te verbeteren valt, soms is dat wel het geval.

Tot zover een beetje van mijn kijk op het vertalen in het algemeen. Maar hoe zit dat met het vertalen specifiek voor het s c p? Ik ben, zoals ik al zei, zo'n beetje de huisvertaler van het s c p. Dat betekent dat er voor jullie een soort gedwongen winkelnering geldt; als jullie iets willen laten vertalen, dan gaat die tekst meestal naar mij. Dat is heel leuk, maar brengt ook een niet te onderschatten verantwoordelijkheid met zich mee. Er is een leuke, verbasterde uitdrukking van Abraham Lincoln die wij nogal vaak in het Engels gebruiken: 'You can please some of the people all of the time and you can please all of the people some of the time, but you cannot please all of the people all of the time.' En dat is gewoon zo. Ik probeer dus altijd om jullie tevreden te stellen met wat ik doe, maar soms zal dat anders gaan. Er is ook een andere vorm van die uitdrukking, van George W. Bush, die ik soms ook heel toepasselijk vind: 'You can fool some of the people all of the time, and those are the ones you need to concentrate on.'

Sociologen en experts

Maar wat is dat s c p? Ik denk niet dat er één s c p is. Het bestaat uit zoveel verschillende winkeltjes of bedrijfjes. Waar schrijven jullie niet over? Al die verschillende werelden, ik heb er hier een paar opgeschreven: onderwijs, inburgering van migranten, arbeid, armoede, uitkeringen, kunst, cultuur, tijdsbesteding, de positie van vrouwen, van jeugd. Jemig. Wat ik daar boeiend aan vind, gedurende de twintig jaar dat ik voor het s c p werk – en ik weet niet of jullie daarbij stilstaan – is dat jullie in feite een soort geschiedenis schrijven van Nederland, via de levens van gewone mensen die hier hun dagelijks leven doorbrengen. Ik denk dat wat jullie doen heel belangrijk is en ik voel me eerlijk gezegd vereerd dat ik daarvan deel mag uitmaken. Ik beschouw jullie ook als experts in jullie vakken, zonder meer. Ik moet eerlijk zeggen, ik heb een klein beetje de arrogantie om te denken dat ik zelf ook enigszins een expert in mijn vak ben. Mijn moeder zei altijd dat je vooral een 'ology' moet hebben. Jullie hebben *sociology*, ik heb niets. *Taloloog* bestaat, voor zover ik weet, niet, maar desondanks voel ik mij expert.

Een talenknobbel alleen is niet genoeg om vertaler te kunnen zijn. Je moet iets meer toevoegen en ik denk en hoop dat ik dat doe. *Vertaaloloog*, misschien.

Teksten van het s c p

Die s c p-teksten van jullie, dat zijn vaak complexe teksten, hoor. Ik vertaal soms aandelenberichten en dergelijke voor banken. Die kan ik soms net zo snel vertalen als ik ze kan lezen, maar met teksten van het s c p ligt dat vaak anders. Begrijp me goed, die kan

ik ook vrij snel vertalen, want ik krijg ze in een goede vorm, ze zijn goed geredigeerd, ze zitten meestal – gelukkig – niet vol gebakken lucht, of met ‘mitrailleurzinnen’ – je weet wel, van die zinnen van drie woorden zonder werkwoord. Ze zitten ook niet vol met ‘slangzinnen’ die een halve pagina lang zijn. Dat helpt. Maar er zit wel vaak een enorme hoeveelheid statistische informatie in die teksten en ook heel veel herhaling. En daar moet je tegelijkertijd ook een verhaal van maken, want het moet allemaal een beetje leesbaar zijn, anders zit je alleen maar met bladzijden vol tabellen en grafieken. Iedereen voor wie ik ooit vertaald heb, of dat nu gaat om een jaarverslag of een SCP-tekst, wil toch een verhaal schrijven dat gelezen gaat worden. Ik probeer daarin te helpen.

Soms zou ik jullie teksten een beetje willen inkorten, dat wel, maar dat heeft vaak te maken met een verschil in benadering tussen onze twee culturen. In Nederland heb ik gemerkt dat als een tekst ‘belangrijk’ is, er vaak ‘duur’ geschreven worden, maar vaak moeten er ook bepaalde elementen in (‘in hoofdstuk 1 wordt dit en dat gezegd; in hoofdstuk 2 wordt er zus en zo besproken...’) en dat betekent volumineus. In het Engels kunnen wij dat soms veel korter. Dat is geen kritiek trouwens; het is alleen anders. En desondanks moet het toch een verhaal blijven.

Jullie teksten zijn meestal lekker concreet. Ze gaan over iets en je kunt meestal zien *waar* ze over gaan.

Dat is niet altijd het geval. Ik weet nog jaren geleden dat ik aan een vertaling werkte samen met een andere vertaler, Jan, die gek genoeg is om hetzelfde te doen wat ik doe. We waren een rapport aan het vertalen voor een andere Nederlandse overheidsinstantie. Ik weet al lang niet meer waar het rapport over ging, maar wel dat er hele stukken in waren die noch Jan noch ik snapten. We hingen uren met elkaar aan de telefoon: ‘Begrijp jij wat ze bedoelen?’. ‘Nee, ik begrijp het niet.’ We dachten uiteindelijk dat we het met de klant zouden moeten bespreken, omdat we de tekst zo niet konden leveren. We hadden, en die kans krijg je meestal niet, een ontmoeting met de auteur. Dus zaten we daar in zo’n chic Haags gebouw, met een chique kamer en bureau en daar tegenover ons de auteur van dat rapport. We hadden onze lijst mee van dit-begrijpen-we-niet-items, en als we die een voor een voorlegden zei die auteur, een beetje hautain wel: ‘Laat maar zien.’ Hij begon die dingen dus te lezen, en wat bleek: hij snapte ze zelf ook niet. Na een poos stil en diep nadenken zei hij, ‘Oh, hier heb ik dit bedoeld, en daar wilde ik dat zeggen’. Toen dachten Jan en ik: ‘Tja, als je dat zo geschreven had zoals je het nu vertelt, hadden wij het zonder problemen kunnen vertalen.’ Het was zo conceptueel en duur geschreven dat hij zelf niet meer wist wat hij wilde zeggen.

Dat doet me overigens denken aan iets leuks wat een aantal jaren geleden gebeurde, toen ik nog een beginnende vertaler was. Ik werkte toen samen met collega’s en een van die collega’s zat te worstelen met een moeilijke, slecht geschreven tekst waarin hele stukken stonden die hij gewoon niet snapte. Dus op den duur pakte hij de telefoon en belde naar die klant van, ‘Het spijt me, meneer, maar dit stukje hier van uw tekst begrijp ik niet.’ En die man, die klant, die kennelijk geen verstand had van wat vertalen inhield, reageerde een beetje boos: ‘Meneer, u hoeft de tekst niet te begrijpen; u hoeft hem alleen te vertalen.’ Ja, dat is echt gebeurd.

Jullie teksten zijn niet zo, gelukkig, maar ze leveren soms wel problemen op. Daarvoor moeten vaak compromissen worden gesloten. Heel vaak beschrijven jullie teksten een

typisch Nederlands systeem die zich moeilijk laat weergeven in een andere taal. Het onderwijssysteem is een goed voorbeeld. Jullie beschrijven het Nederlandse onderwijsstelsel en gebruiken daarbij termen die verzonnen zijn voor dat Nederlandse onderwijsstelsel. Ik probeer dat systeem, dat heel anders is dan het Engelse, te beschrijven in het Engels, gebruikmakend van termen die eigenlijk nooit bedoeld zijn om het Nederlandse stelsel te beschrijven. Dan heb je geen alternatief dan compromissen, en soms toch wel een beetje ongelukkige oplossingen.

Je hebt bijvoorbeeld het mbo, middelbaar beroepsonderwijs. Dat is sinds jaar en dag vertaald met *senior secondary vocational education*. Waarom niet *VET*, *vocational education and training*? Omdat het altijd zo is vertaald. Dat gaat dan de canon in, als het ware, en laat zich maar moeizaam veranderen.

Het is soms wel lastig om die dingen, dat ene systeem, in een ander systeem te persen. Ik vind het feit dat wij er toch in slagen wel iets om trots op te zijn, eerlijk gezegd. Om toch die teksten leesbaar te houden, het verhaal lopend en om serieus te worden genomen, dat is belangrijk.

Alleen echt Engels voldoet

Ik doe overigens ook wat anders – en dat komt weer terug op het idee dat de lezer niet weet dat een tekst vertaald is. Jullie moeten maar van mij aannemen dat mijn Engels goed is. Ik wil niet overdrijven, maar toch: het is goed en het is correct. Soms een beetje formeel qua stijl, dat weet ik wel. Het is ongetwijfeld een beetje idiolectisch getint, dat kan niet anders, want iedereen heeft tenslotte zijn of haar eigen individuele schrijfstijl. Dat licht formele van mijn stijl komt denk ik overigens wel goed van pas bij jullie teksten, want een al te informele stijl zou ook niet goed zijn. Als er veel te veel foto's zijn, of op elke pagina iets van 'wauw, wat is dit leuk', met veel 'je' en 'jij' – ja, dat is heel leesbaar, maar dat heeft ook invloed op hoe men de inhoud gaat lezen. Het kan soms toch minder serieus worden genomen, denk ik. Ergens moet je dus proberen een evenwicht te vinden. Dat probeer ik ook. Ik stop de vertaling niet vol met idiomatisch *colloquial English*, maar het is ook niet het soort Engels waarvoor je rechtop moet gaan zitten.

Ik probeer ook, bijvoorbeeld als ik een rapport aan het vertalen ben, om consequent te zijn over heel de tekst heen. *De sociale staat van Nederland* is misschien een goed voorbeeld daarvan. Daarin zitten tien tot twaalf hoofdstukken die allemaal door verschillende auteurs geschreven zijn, allemaal met een eigen stijl in het Nederlands en allemaal hun eigen uitdrukkingen. Ik probeer door dat hele rapport heen een consequente aanpak, benadering en stijl te hanteren, zodat het geheel een beetje samenhangend verhaal wordt. Daarom is het overigens wel lastig soms als een klant vraagt, niet onredelijk zou je zeggen: 'Als je al een deel af hebt, wil je dat dan al leveren?' Dat doe ik toch liever niet, tenzij het moet, want soms weet ik pas aan het einde hoe ik iets in het begin had willen vertalen. Soms moet je dat hele verhaal hebben. Toen ik voor het eerst begon te vertalen, zei een docent van mij: 'Als een klant je benadert om een tekst te vertalen moet je, voordat je ja of nee zegt, de tekst helemaal lezen.' Ja, dat ga ik met een rapport van honderden pagina's echt niet doen, hoor. Dus wordt het vaak pas aan het eind van de

rit duidelijk hoe dat hele verhaal in elkaar zit en dan ga ik soms terug naar het begin om dingen te veranderen.

Doelgroep

Jullie staan daar misschien niet zo bij stil, maar jullie schrijven wel voor een doelgroep: iemand gaat jullie rapporten lezen. Ik weet niet of jullie weten wie die doelgroep is, ik weet het trouwens ook niet, maar ik schrijf ook voor een doelgroep. Mijn doelgroep in het Engels is ‘someone with a good education and average intelligence’; een leek, niet per se een specialist, maar wel specialist genoeg om in de materie geïnteresseerd te zijn. Dat betekent, alweer, dat ik niet iets ga schrijven wat eigenlijk een soort vermomd Nederlands is. Ik ga Engels schrijven en ik schrijf niet iets wat niet kan in mijn eigen taal of cultuur, of wat niet begrepen gaat worden. Dat heeft geen zin. Het moet goed zijn. Jullie schrijven, of jullie je doelgroep kennen of niet, toch geen – als ik het zo mag noemen – *quick and dirty*-verhaal. Jullie schrijven op niveau, jullie rapporten zijn publicaties op niveau, vooral nadat ze van de redactie komen. Sorry, dat bedoel ik niet als belediging. Het enige wat ik wil zeggen, is dat ik, en dat moet je van me aannemen, diezelfde zorg besteed aan het maken van mijn verhaal, aan het produceren van die vertaling, als jullie besteden aan de brontekst. Dat is dus ook geen *quick and dirty*. Ik stop het beste dat ik heb in die vertaling.

Opmerking uit de zaal: De doelgroep is voor ons lastig, want wij schrijven voor het Nederlandstalig publiek en als dat in het Engels vertaald wordt, wordt er kennis verondersteld die mensen eigenlijk niet hebben.

Als ik iets tegenkom, en dat gebeurt niet zo vaak in de SCP-teksten, maar als ik iets tegenkom – en hier kom ik terug op die poortwachterfunctie – waarvan ik denk dat mijn lezer dat niet zal snappen, moet ik daar iets mee doen om die lezer op weg te helpen. Het hoeft niet iets ingewikkelds te zijn; kan bijvoorbeeld iets zijn als wat ik net noemde: een zin die *begint in Groningen en eindigt in Maastricht*. Een stom voorbeeld, maar jullie begrijpen dat ik daarmee een onwaarschijnlijk lange zin bedoel – dat zou een Engelse lezer niet snappen. Dat moet ik dan uitleggen, want ze weten niet wat Groningen is. Ze weten niet eens dat het een stad is, laat staan waar het ligt, en zeker niet in verhouding tot waar Maastricht ligt. Als ik zoiets tegenkom, dan voeg ik soms dingen toe aan de tekst. Ideaal is dat ik dat doe zonder dat de lezer dat merkt, dus geen voetnoten of zo. Als het kan ook niet tussen haakjes, maar als deel van het lopende verhaal, zodat het een natuurlijk deel gaat uitmaken van dat schrijven. Dat is althans mijn streven.

Af en toe stuiten we op jargon, dat is ook weer iets. Soms heb je overlappingen tussen de twee talen/culturen en soms niet. Soms zijn er dingen die moeilijk zijn in het Nederlands, maar het is niet altijd zo dat diezelfde dingen moeilijk zijn in het Engels. Ik merk bijvoorbeeld dat jullie nu al steeds meer moeite hebben met woorden als ‘minderheden’; dat wordt steeds minder gebruikt. Jullie gebruiken nu Marokkaanse en Turkse Nederlanders. Dat maakt het allemaal heel lastig. In het Engels hebben wij dat al jaren met ons *empire*. Wij hebben British Indians, maar je hebt als groot voordeel dat British een

bijvoeglijk naamwoord is en van het zelfstandig naamwoord kan je gewoon meervoud maken en dan heb je British Indians. Met Marokkaanse Nederlanders is het lastig. In het Engels is er geen meervoud voor Nederlanders, alleen ‘the Dutch’. Gelukkig hebben wij (nog) geen moeite met de term *ethnic minorities*, maar dat kan wel veranderen natuurlijk. Met ‘mensen van Turkse of Marokkaanse afkomst’ hebben jullie op dit moment geen moeite, en dat werkt ook in het Engels. Dat kan natuurlijk over een paar jaar anders zijn: ik zit dan met mijn handen in het haar over hoe ik dat moet oplossen. Jullie gebruiken nu al ‘herkomstgroepen’; met ‘origin groups’ kom ik niet ver. Ik denk dat niet zoveel mensen dat snappen – maar ook dat kan gaan veranderen, natuurlijk.

De problemen van het jargon

Het jargon is aan de ene kant heel boeiend, maar ook heel lastig. Er bestaan soms stellige meningen over, vooral onder experts; en ik heb jullie al experts genoemd. En ook: men weet uit de literatuur dat een bepaalde term ‘zo heet’. Maar met stellige meningen moet je volgens mij soms oppassen. Er is mijns inziens vaak niet één waarheid, maar verschillende waarheden die als het ware naast elkaar bestaan. Dan ben je eigenlijk bezig met een voorkeur, althans vaak. Je weet trouwens ook niet wie die literatuur heeft geschreven, een rasechte Engelsman, een Amerikaan, iemand aan een universiteit die toevallig Indiaas is; ik noem maar wat. Ik heb zelf ook een tijdje in de besloten kring van een universiteit gezeten en ik geloof dat de taal die daar gebruikt wordt toch niet altijd de taal is die jullie zouden willen gebruiken. Jullie schrijven niet uitsluitend voor een academisch publiek, tenminste dat denk ik, maar voor een breder publiek, waaronder leken, politici, beleidsmakers, geïnteresseerden. Ik wil jullie best wel gelijk geven – nogmaals, jullie zijn tenslotte de experts –, maar tegelijkertijd zou ik willen vragen: wees daar toch een beetje flexibel in. Ik moet en wil ook flexibel zijn, natuurlijk; ik wil jullie ook niet altijd stellig zeggen dat jullie iets ‘zo’ niet kunt zeggen in het Engels. Soms wel, natuurlijk, want bepaalde dingen kunnen gewoon niet in het Engels en dan zeg ik het gewoon, als iets echt niet door de beugel kan.

Er zijn terreinen die zich daar bij uitstek voor lenen. *Arbeidsongeschiktheid* is er zo een en *geestelijk gehandicapt* is ook zo’n term. Over minderheden hebben we het gehad, zo ook het onderwijs – en er zijn er nog meer.

Dat herinnert mij overigens aan iets waar ik nog altijd door getraumatiseerd ben; het ergste woord dat ik ooit heb moeten vertalen, denk ik. Zo getraumatiseerd was ik dat ik niet eens meer weet wat ik ermee gedaan heb. Het kwam van een ministerie. Men was dat fenomeen aan het beschrijven waarin je komt als je in een bepaald stramien terecht komt, waar je eigenlijk zo’n beetje in vastzit, zonder je dat bewust te zijn; je kijkt dan niet meer over de schotten heen, als het ware. Daar is een heel mooi Nederlands woord voor, namelijk *verkokering*, maar het woord dat ik vertalen moest was nog erger: *droogverkokering*. Ik kan er nog slapeloze nachten van krijgen. Dat noem ik nu een prachtig voorbeeld van de taal die ‘ambtenees’ heet. Droogverkokering, dat vergeet ik nooit. Ik krijg nu alweer koude rillingen als ik eraan denk.

Nog vervelender is dat de terminologie steeds verandert. Er zijn woorden die in het verleden acceptabel waren om bijvoorbeeld geestelijk gehandicapt te beschrijven die je

nu al lang niet meer mag gebruiken. In Engeland bij bepaalde instanties mag je niet eens meer zeggen dat iemand aan een bepaalde beperking *lijdt*. Mensen *hebben* dementie, of een handicap, maar *ze lijden* daar niet aan, nee, dat hebben ze gewoon. Dat verandert telkens en ligt soms heel gevoelig.

Zoals ik zei, we zitten soms opgezadeld met *legacy*-vertalingen die ooit verzonnen zijn en zo het canon ingegaan zijn. Ik weet nog dat we dat hadden in een tekst van Cok Vrooman, een vertaling van een wet die eigenlijk niet goed was, maar dat was wel de bestaande vertaling. Daar zit je dan een beetje mee, want er zijn met die vertaling heel wat teksten de laatste dertig, veertig jaar de wereld ingegaan. En om die te veranderen, tja, je kunt het wel doen, maar je moet je er dan wel van bewust zijn dat je misschien opnieuw verwarring gaat zaaien.

Weer een voorbeeld. De *NVB*, de Nederlandse Vereniging van Banken, laat eigenlijk ook zien hoe het internet de dingen soms toch verwarrender kan maken. Het internet is uiteraard zeer handig; hoe we er ooit zonder konden weet ik ook niet, maar het kan ook problemen opleveren voor een vertaler. Je kunt alles vinden op het internet: goed, slecht, correct, verzonnen. Als je een idee hebt, zal je dat ergens bevestigd zien. Die Nederlandse Vereniging van Banken heet nu al jaren in het Engels: the Netherlands Bankers' Association. Zo heten ze in allerlei documentatie in het Engels. Kijk je nu op hun eigen site, echter – ze weten blijkbaar niet dat er al jaren een officiële vertaling van hun organisatie bestaat en hebben zelf een vertaling verzonnen – daar noemen ze zichzelf doodleuk 'the Dutch Banking Association'. Niets mis mee, natuurlijk, maar het is wel een beetje verwarrend. Maar om het nog leuker te maken, als je dan naar de Code Banken doorklikt, noemen ze zichzelf weer the Netherlands Bankers' Association. Dus zelfs op die ene site is er al verwarring in de terminologie.

Vraag uit zaal: Hebben wij daar ook last van met onze 'Social and Cultural Planning Office' dat 'The Netherlands Institute for Social Research' werd?

Er zijn twee dingen die soms lastig zijn met de Engelse vertaling van het *SCP*. De ene is de afkorting aan het einde met een schuine streep, want als in een literatuurlijst iets opgesteld is door het *SCP* en door iemand anders, is de conventie om dat aan te geven met een schuine streep.

Opmerking uit zaal: Hij [de streep] hoort rechttop te staan.

Ja, inderdaad, dan is het wel goed, maar in een Word-document is dat niet te zien. Het lijkt soms op het eerste gezicht of het Netherlands Institute for Social Research en het *SCP* twee verschillende organisaties zijn.

Wat ook een beetje lastig is, is als men de andere twee planbureaus erbij haalt, bijvoorbeeld 'alle drie de planbureaus in Nederland' of 'de andere twee planbureaus'. Maar geen van de drie heet tegenwoordig een *planning office* in het Engels. Ik kan dus niet zeggen 'the other two planning offices' of zoiets, want zo heten ze niet (meer). Dan moet ik daar een ander verhaal van maken, zoiets als *SCP* 'and the other two advisory bodies', of wat dan

ook; je moet je een beetje behelpen. Maar aan de andere kant is het niet zo erg, eigenlijk, want zoiets als een *planning office* bestaat eigenlijk ook niet in het Engels; het was toch een verzonnen term.

Afkortingen en academische titels

En dan hebben we ook afkortingen. Die zijn leuk. Ik denk aan een paar teksten die ik van jullie gehad heb – een van Cok Vrooman, dat weet ik nog wel, maar ook van anderen. Ik heb er een paar opgeschreven. Jullie maken doodleuk van een afkorting een mens. Jullie hebben ‘nuggers’ en ‘Wajongers’ en ‘Wibbers’. Jullie hebben zelfs ‘pre-Wibbers’. Probeer dat maar eens in de kroeg. Denk je dat er een Nederlander is die snapt waar je het over hebt?

Pre-Wibbers, dat vind ik heerlijk: gewoon mensen die niet hoefden mee te doen aan de regels die ingevoerd zijn met de Wet inburgering buitenland. Overigens, over afkortingen gesproken, ik vind het altijd leuk om er een Belgische afko bij te halen. Er is een Vlaamse uitdrukking die ik gewoon zo schattig vind. Ik weet niet of jullie het kennen. Het is ‘t.t.z.’, kennen jullie dat? Nee? Wel, het betekent: ‘Tis te zeggen’. Leuk hè? Maar ik moet zeggen dat wij Engelsen daar niet voor onder doen; wij hebben ook onze afkortingen in het Engels. ‘NIMBY’, dat zal jullie wel bekend zijn, denk ik: ‘Not in my backyard’. Dan heb je ‘DINKY’ (‘double income, no kids’), en natuurlijk ‘Yuppie’, die nu zo oud is dat het weer uit de mode is. Maar we hebben ook ‘NEETS’. Kennen jullie dat? Dat is ‘not in education, employment or training’. Maar mijn favoriet is toch wel ‘POETS day’. Kennen jullie dat? Het geldt eigenlijk alleen op een vrijdag, vrijdag is *POETS day* en eigenlijk kun je het alleen maar op vrijdagmiddag gebruiken als je zegt: ‘Zullen we vroeg naar huis gaan?’. Ja, het is toch *POETS day* en dat betekent: ‘piss off early, tomorrow’s Saturday’. Het heeft dus niets met dichters te maken.

O ja, dat was ik bijna vergeten: academische titels, daar moet je wel mee oppassen. Wat ik probeer te doen als ik een Nederlandse tekst vertaal, met inbegrip van referenties, literatuurlijsten, naam van de auteur e.d. – ik probeer daar een Engelse tekst van te maken, dus alsof die tekst oorspronkelijk in het Engels is geschreven, zoals ik al eerder zei. Alleen op die manier is het voor mijn gevoel overtuigend voor een Engelstalige lezer. Maar dan kom je mensen tegen in die tekst die – terecht – willen laten zien dat ze ingenieur zijn geworden, bijvoorbeeld, zowel ing. als ir. Of je hebt mensen die prof zijn, mensen die doctor zijn, mensen die meester zijn, dat is allemaal fijn en daar moet je trots op zijn, maar als je die titels aan een Engelstalige lezer laat zien, behalve prof of doctor, weet niemand waar je het over hebt. Niemand die weet wat een doctorandus is; niemand weet wat drs. betekent. De enige titels die men eigenlijk gebruikt in het Engels zijn Prof. en Dr., maar dan nooit samen. Je bent Prof. of je bent Dr. Het feit dat je doctor moet zijn om prof te worden, oké, maar dat doet er niet toe. Ik weet dat er mensen zijn die dat niet leuk vinden en zichzelf steevast prof. dr. blijven noemen of ing. / ir. voor hun naam willen zetten in een Engelse tekst. Hoewel ik dat begrijp, kan ik alleen maar zeggen dat je dat beter niet kunt doen.

Dunglish

Jullie schrijven ook in het Engels en jullie beoordelen mijn vertalingen in het Engels, denk ik. Engels heeft denk ik het voor- en nadeel om een wereldtaal te zijn. Het is de lingua franca, iedereen ter wereld kan Engels; *hun* Engels. Er zijn zelfs termen voor: offshore English, continental English. Dat is Engels dat begrepen wordt door mensen die niet Engels zijn. Als je dat aan een Engelsman voorlegt, zullen ze dat heel vaak niet begrijpen. Er is een speciale term voor Nederlanders: 'Dunglish'. Die bestaat echt. Er zijn zelfs boeken over. Ik heb een vriendin/collega die een boek heeft geschreven dat heet: *Unclogging English that's gone Dutch*. Een leuke woordspeling met die *clog* (klomp). Ze verdient haar kost door van Dunglish Engels te maken. Maar jullie zitten ook ondergedompeld in het Engels en dan vooral Amerikaans Engels op de tv. Ik kwam gisteren op Schiphol aan en moest echt zoeken naar een Nederlands woord op de borden. Dat is echt bizar. Vooral omdat je dan ineens in de stationshal uitkomt en je ziet niets anders dan Nederlands. Ik vind dat toch wel een beetje verwarrend.

Mijn vertalingen beschouw ik niet als heilig; als jullie daarin iets willen veranderen vind ik dat heus niet erg, maar doe dat alsjeblieft in samenspraak, zou ik willen pleiten. Soms kan een woord al een verschil maken, soms kan de plaatsing van een komma van English Dunglish maken. Ik heb het niet specifiek over SCP-ers, hoor; het is een beetje een algemeen verschijnsel. Ik weet niet wat het is met Nederlanders en Engels, maar het lijkt of men over Engels gewoon denkt, 'dat kan ik wel'. Natuurlijk kunnen jullie dat wel, maar als een Nederlander iets tegenkomt in het Engels wat hij niet kent is deze zelden geneigd om te denken: 'Oh, dat is iets nieuws, iets wat ik niet ken, dan heb ik iets bijgeleerd'. Nee, ze denken vaak: 'Oh, dat is iets nieuws, dat ken ik niet, dan moet het verkeerd zijn.'

Vraag uit de zaal: Houd je er ook rekening mee dat niet al onze lezers heel goed Engels kunnen?

Ja, dat probeer ik te doen. Ik probeer niet al te ingewikkeld te schrijven, zo helder mogelijk, maar ik denk dat niemand gediend is door gebrekkig Engels. Ik denk dat niemand daarmee wordt geholpen. Ik ben Brit, ik schrijf Brits Engels. Als een tekst in correct standaard Engels geschreven is, dan is iedereen daar uiteindelijk mee geholpen. Onder elkaar maakt het niet zoveel uit, maar als je een serieuze publicatie tot stand wilt brengen, dan denk ik toch dat het Engels op niveau moet zijn.

Er zijn ook verschillen, subtiliteiten. Al die *valse* vrienden: *informer* is niet zoals het klinkt, *eventueel* is niet *eventually*. Jullie weten dat, jullie niveau is veel hoger dan dat, daar hebben we het niet over. Maar het gaat vaak om nuances die je moet aanvoelen. Daarom zei ik in het begin al dat ik nooit naar het Nederlands zal vertalen, niet op beroepsmatig niveau. Ik doe dat niet, want ik kan dat niet. Ik voel me op mijn gemak met het Nederlands. Ik maak fouten, dat is niet erg – ja, dat vind ik wél erg, maar ik kan ermee leven – maar ik voel mij niet bekwaam om op het hoogste niveau in het Nederlands te vertalen. Dat doet die brontekst tekort en dat vind ik niet goed. Je mist dingen, subtiele nuances. Ik merk soms dat Nederlanders, en daar sta ik versteld van, het soms zelfs aandurven om leestekens en interpunctie in het Engels te veranderen. Dan denk ik: de meeste *Engelsen* weten niet eens hoe je interpunctie goed moet toepassen en dat je het dan in een andere dan je eigen taal toch waagt om de interpunctie te veranderen... nou, dat is lef hebben, zeg.

Maar ook heel stomme dingen kunnen een verschil maken. Een voorbeeld: jullie zeggen doodgewoon in het Nederlands 'groente en fruit'. Ik heb dat talloze keren – nee, niet al mijn teksten gaan over groente en fruit – maar ik heb dat toch talloze keren gezien in Engelse teksten die door Nederlanders zijn geschreven, als 'vegetables and fruit'. Dan weet je onmiddellijk dat je met een niet-Engelstalige te maken hebt, want zo zeggen wij dat gewoon niet. Wij zeggen *fruit and vegetables*. Dat zijn van die stomme subtiliteiten die een tekst toch een beetje kunnen ondermijnen en het laatste dat ik wil, is dat een tekst van jullie ondermijnd wordt.

Engels is niet altijd logisch

Er zijn bepaalde standaarddingen die steevast terugkomen. Ik snap waarom dat gebeurt, want het Nederlands is in sommige gevallen veel logischer, of althans consequenter, dan het Engels. Met sommige talen – het Duits is misschien een goed voorbeeld – moet je veel lastige regels en naamvallen leren, maar als je die eenmaal onder de knie hebt, kun je die gewoon gaan toepassen. Met het Engels heb ik soms het gevoel dat je al die regels moet leren en dan niet toepassen.

Ik heb een collega, een beetje een raar beest, maar die spreekt heel veel talen. Het is toevallig een Belg, maar hij spreekt vloeiend Frans, Spaans, Italiaans, Arabisch, Portugees en Engels natuurlijk. Hij zegt altijd dat het verraderlijke van het Engels is dat het lijkt of het de makkelijkste van alle talen is, terwijl het in feite de moeilijkste taal is. Ik denk dat ik hem geloof, want hij kent al die andere talen die ik moeilijk vind.

Er zijn een paar dingen die steeds terugkomen. Dat noem ik grammatica tegenover logica. Je hebt bijvoorbeeld woorden in het Nederlands zoals een percentage, een aandeel, een aantal, een meerderheid, een groep, noem maar op. Dat is heel gemakkelijk in het Nederlands: die zijn enkelvoud, dus het werkwoord is enkelvoud. Een aantal *is*, een aantal *heeft*, en zo verder. In het Engels is dat niet zo gemakkelijk. Soms kan dat wel enkelvoud zijn, maar soms heb je voor je gevoel het toch over een groep mensen of zaken. Als je zegt ‘a majority’, bijvoorbeeld, dan heb je in je hoofd een idee van een aantal mensen; meer dan een, dus. Wat de grammatica ook zegt, je gebruikt dan toch vaak een meervoudsvorm: *a majority have*. Er is iets dergelijks aan de hand met *his* en *her*. In het Engels gebruiken wij heel gemakkelijk *their*, terwijl dat eigenlijk een meervoudsvorm is. Als je zegt: ‘iemand heeft graag zijn of haar koffie zwart’, dan kun je gemakkelijk in het Engels ‘their coffee’ zeggen; eigenlijk een meervoud dus. Je kunt zelfs zeggen ‘they like their coffee black’, ook al heb je het over maar één persoon. Ik krijg de vraag steeds weer of dat kan. Ja, dat kan.

Richard vertelde me vanmorgen hoe moeilijk hij het vindt, als hij in Engeland is, om krantenkoppen te begrijpen. Ik vind de titels vaak ook het moeilijkste in jullie teksten. Niet om te begrijpen, wel om te vertalen. Soms gaat het helemaal goed en dan ben ik er heel blij mee. Vorige week moest ik bijvoorbeeld de samenvatting van een Sport rapportage vertalen en de titel was: ‘Sport: een leven lang’. Ik kwam er heel snel op hoe het moest in het Engels: ‘Sport for life’. Ik was daar heel blij mee, met die verscheidene ladingen van: sport een leven lang, sport om te leven, sport is goed voor je. Wat was ik blij, zeg. Dat is lang niet altijd het geval en soms moet ik daar heel veel tijd aan besteden. Soms moet ik even iets anders gaan doen en erop terugkomen, om er dan met een frisse blik naar te kijken. Meestal lukt het uiteindelijk toch wel. En dan vind ik het zo jammer als ik later zie dat die titel dan zomaar veranderd is. Ik vind het niet zo zeer jammer van de tijd die ik eraan besteed heb, daar gaat het niet om. Het is mijn vak, dat doe ik. En ik vind het absoluut niet erg als jullie dat willen veranderen en met iets beters komen. Ik heb de wijsheid echt niet in pacht. Maar zeg dat dan even alsjeblieft; dan kan ik zeggen of het een verbetering is of dat je iets mist of zo. Die titels zijn zo belangrijk. Het kan soms beslissend zijn of iemand een rapport gaat pakken of niet. ‘Mijn’ titels zijn niet heilig, maar nogmaals: als jullie iets willen veranderen, vraag het dan op zijn minst aan de uitgeverij.

Dingen die steeds misgaan

We hebben nog een paar minuutjes, dus ik ga heel snel een paar voorbeelden opnoemen van dingen die ik gisteren in een kwartier heb opgeschreven en die steeds misgaan. ‘Mogelijkheden en onmogelijkheden’ is niet *possibilities and impossibilities*. ‘Het betreft’ is bijna nooit *it concerns*. Het kan me niet schelen wat er in het woordenboek staat. Het verschil tussen *decrease* en *reduce* wordt vaak niet herkend. *Insight in* is bijna nooit correct in het Engels, dat moet zijn *insight into*. *Trend of* moet zijn *trend in*. ‘Belangrijk’ betekent vaak niet *important*; een ‘belangrijke verandering’ is geen *important change*, dat is Frans. Het is een *major change* of een *key change*, of noem maar op. ‘Wanneer’ is meestal niet *when*, maar *if*. *Welcome at*, zoals je overal ziet in Nederland, moet zijn *welcome to*. *Centre* is met ‘re’ en

niet 'er'. Ja, tenzij je Amerikaans Engels wilt schrijven. De afkorting *a.o.* [*amongst others*] bestaat niet, en zeker niet als equivalent van 'o.a.' [onder andere]. En zo zou ik door kunnen gaan...

Ik ga afsluiten met een paar leuke voorbeelden. En ik moet natuurlijk mijn titel nog uitleggen. Er was vroeger een minister-president van Nederland die een ontmoeting had met Churchill en die was niet goed in het Engels, dus heeft hij het in het woordenboek opgezocht: 'Goedendag.' Hij dacht: dat kan ik wel zeggen tegen Churchill, dan heb ik tenminste een goed begin. Dus hij zocht het op in zijn woordenboekje en hij liep die kamer in en daar stond Churchill. Hij liep vastberaden naar hem toe, stak zijn hand uit en zei: 'Goodbye, Mr Churchill'. Churchill zou gezegd hebben: 'Well, that's the shortest meeting I've ever had.'

De titel 'Gevangen in een map' zal ik uitleggen; dat is mij echt overkomen. Het was begin jaren negentig toen je nog van die yuppies had. Het was bij een grote Nederlandse bank en een van die snelle jongens in een strak pak en glad haar moest een lezing geven voor grote beleggers. Hij wilde dat zelf doen in het Engels, want dat kon hij wel. Geen enkel probleem, want 'English is ferrie eessie for the Dutch, they don't hef a problem wif English'. Maar onderweg kreeg hij vertraging; hij zat in de file en kwam te laat aan. Hij stond daar voor de groep, een beetje rood van de stress en een beetje hijgend, en hij zei: 'Sorry I'm late. I was caught in a file.' Gevangen in een map, dus.

Ik hoop dat dit een beetje nuttig is geweest en een beetje interessant. Als het niets anders is geweest, hoop ik dat ik jullie toch een beetje tot nadenken heb aangezet. Ik dank u voor uw aandacht, zoals men zegt.

Zijn er nog vragen?

Vraag uit de zaal: Over het jargon, want het heeft te maken met jargon. Je schrijft soms voor wetenschappers, wetenschappelijke artikelen bijvoorbeeld, en dan is er ook vaak sprake van theorie en zo (misschien klopt dat niet altijd en is dat meer op een Amerikaans publiek gericht), maar is het dan prettig als we als auteurs al aangeven: die termen moeten zo vertaald, dat is jargon en of dat nu fraai is of niet, dat is iets anders...?

Je haalt me de woorden uit de mond. Kijk, in een ideaal geval moet dit hele proces van het produceren van een tekst voor de buitenwereld in dialoog gebeuren. We moeten uiteindelijk een product hebben waarmee we allemaal tevreden zijn, de redactie, jullie, ik. Als dat in samenspraak gebeurt, als ik weet wat jullie willen en waarom, dan kan ik het daarop aanpassen.

Opmerking uit de zaal: Het is dus ook iets voor de auteurs om van te voren over na te denken.

Absoluut.

Ik vermoed soms dat jullie teksten schrijven en dat die dan als het ware verdwijnen en dat jullie niet meer weten wat ermee gebeurt. Het is daarom misschien nuttig voor jullie

om te weten hoe die teksten bij mij aankomen, wat ik ermee doe en waarom. Dan hoop ik dat we het geheel, met respect voor elkaar, op een gelijkwaardig niveau en waar nodig in dialoog, tot een goed resultaat kunnen brengen. Dat is altijd mijn bedoeling.

Vraag uit de zaal: Kunnen wij je dan direct mailen, want de communicatie is soms best lastig. Dat is voor ons indirect. Wij leveren de tekst aan bij [de uitgeverij], dat wordt vertaald en dan krijgen wij het weer terug. Dan schrijven wij commentaar en dat gaat weer naar [de uitgeverij] en dan gaat hij weer naar jou toe...

Antwoord uit de zaal: Het lijkt me toch wel handig om in eerste instantie dat via de uitgeverij te laten lopen. Want soms is het zo duidelijk, dan heb je een direct contact niet nodig. En anders zijn er een paar vragen en dan nemen wij contact met Julian op. Het klinkt misschien ingewikkeld, maar dat is niet zo.

Je moet inderdaad oppassen dat je geen parallel circuit krijgt, dat dingen naast elkaar lopen.

Vraag uit de zaal: Dus als wij vragen hebben aan jou [Julian], dan kan ik dat gewoon...

Antwoord uit de zaal: Dan kun je dat gewoon in het document zetten. Geen probleem.

Je moet niet de situatie krijgen dat er bv. drie verschillende mensen precies dezelfde vraag stellen. Als alle drie bij Julian liggen, dan vind ik dat niet zo netjes voor hem dat hij drie keer dezelfde vraag moet beantwoorden. Dan denk ik, dan hadden wij [de uitgeverij] best wel in een eerder stadium tegen de auteur kunnen zeggen dat in een andere samenvatting hetzelfde aan bod kwam. Daarom denk ik dat niet in alle gevallen er een direct contact hoeft te zijn.

Ik pas mij daaraan aan. You're the boss.

[Applaus.]

